

**ДИНАМИКА НА ЛОКАЛНАТА КУЛТУРА НА ТАТАРИТЕ В ГРАДСКА СРЕДА
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА СВАТБЕНАТА ОБРЕДНОСТ (по примера на Сливо поле)**

Нирен Хасанова

докторант към катедра „Етнология“, Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“

Резюме: Текстът разглежда ритуала „сватба“ и неговата трансформация в края на 20 и началото на 21 век, спрямо локалната култура на татарите в градска среда. Наблюдението е проведено в гр. Сливо Поле. Дифузията на културните явления е разглеждана в три плана: пространство, време и цялостност. Извършен е анализ на ролята и мястото на сватбената обредност в локалната култура на татарите в градска среда. Изследвано е съдържанието на традиционни и иновативни елементи в съвременната татарска сватба от град Сливо поле.

Ключови думи: сватба, татари, локална култура

ВЪВЕДЕНИЕ

Характеристиките на татарската сватба се коренят в далечното минало. Най-ранните сведения за тези сватби се предават чрез фолклора на татарите и много често са в пряка връзка с други обичаи. Сватбеният ритуал при всички народи е свързан с изградените ценности на етнокултурата и религиозната принадлежност. Характеристиките на сватбения ритуал има дълбока свързаност с мюсюлманско вероизповедание. Съществено е да се отбележи и дълбокото емоционално въздействие на вътрешно регламентирани връзки на съответните фамилии и родове в татарската общност, които са изградени върху ценности, произтичащи между членовете на семейството, рода и изградените местни общности на принципа на местоживеене. Татарската сватба е фокусирана върху съзидателното начало. По-възрастните членове на родовете/фамилиите/ задават условия, при които се акцентира на ценността на изграждането на нова семейна единица, която е необходимо да има фундаментална основа: емоционално и материално осигурена. В тези обредни условия, насърчени от сватбения ритуал, се обогатяват емоционалните връзки между родовете в татарската общност, както и връзки с други етноси. Сватбеният ритуал има своето значение за межкултурното общуване на татарската общност с други етноси – на всяка сватба се канят техни представители: българи, турци, роми. Тази символна характеристика има особено значение за отварянето на консервативни модели за културно общуване.

Според Мира Маркова „Динамиката на съвременния свят сблъсква човека с различни култури, общества, реалности, а човешкият живот е дълъг път на познаване на другостта и формиране на умения за (успешно) общуване в разнородни среди. В този контекст локалните култури изграждат връзки и отношения, които се отличават с устойчивост, истинност и системност“ (Маркова 2022:7).

Локалните култури и традиции са мост между поколенията. Те осигуряват средата и механизмите за пренос на поведенчески модели и историческа памет.

Обредните системи се обновяват и са подвластни на хронологията на времето в четири аспекта: историческо време, психологическо време, астрономично време и физиологично време.

Дифузията на културните явления може да бъде разглеждана в три плана:

- ✓ **ПРОСТРАНСТВО:** Ако някъде в света възникне определено събитие, то не може да не окаже влияние и върху другите държави и хората;
- ✓ **ВРЕМЕ:** Всичко, което се случва е вследствие на определена причина, която вече е факт и влияе върху това, което ще последва;
- ✓ **ЦЯЛОСТНОСТ:** Човек, събитие или определена ситуация не могат да бъдат раздробени на отделни части. По тази логика всеки човек се развива многопланово: социално, емоционално, когнитивно и в други аспекти. Всеки въпрос е съставен от множество елементи (с една целополагаща единица), еднакво важни за него.

Стоян Генчев отбелязва, че „Народната сватба е празничен обичай. Тя има всички функции на народен празник, който бележи едно начало. Тази същностна черта, подсилена от общностните традиции, пази обредната проекция на сватбата върху целия родствен и териториален колектив на народното изкуство.“ (Генчев 1987:5).

Според Айше Реджеб „Сватбените обреди приобщават отделния човек към етничната, социалната и родова група. В същото време са част от системата на семейния обреден цикъл.“ (Реджеб 2019:9).

МЕТОДОЛОГИЯ

Цел на моето етнологично изследване бе да се представят специфичните етнокултурни характеристики на ритуала „сватба“ и на тази база да се очертаят параметрите на локалната култура на татарите в условия на градска среда, както и да се проследи трансформацията на етнокултурните характеристики под въздействието на условията на градската среда.

Изследването е опит за проследяване развитието на сватбата на татарската сунитска общност от град Сливо поле с цел изясняване на обредния контекст, в който е съществувал и съществува днес.

Изследователският проблем е породен от факта, че татарската традиционна сватба е уникална обичайно-обредна система, която включва традиционни игри и танци. Налице е синкретизъм между звук, движение, слово и ритуал. Татарската сватба е местен културен феномен, чиито корени се откриват в традиционната фолклорна култура. В своето историческо развитие татарската сунитска сватба от град Сливо поле се влияе от взаимодействието между факторите на традицията и иновацията.

По отношение на методологията, избрах позицията на взаимната обвързаност между терена и изследвателя /по М. Маркова/. Използвах метода „включено наблюдение“ в периода юни - август 2023 г. – град Сливо поле. Битувах в татарска общност, което не бе затруднение за мен, предвид моята етническа идентичност и чувствителност. Теренното проучване включва: събиране, систематизиране и класифициране на фолклорни материали, свързани с татарската сватба в град Сливо поле.

Ситуация

- В началото на 20 век – историческо време
По сведения на Хъвзие Мустафова - татарка, жена със средно образование от гр. Сливо поле, на 62 години:
„Сватбеният ритуал е бил с продължителност четири дни, като започва в петък вечер и приключва в понеделник сутринта.

В петък вечерта първо пристига музиката и започва да свири, по този начин всички близки се уведомяват /разбират/, че се дава началото на самото сватбено тържество. До 1949-1950 г. в хубаво време, обикновено пролет, лято и есен, всички сватби са се провеждали на открито, обикновено пред къщата на

младоженеца, а през зимния период /което е по-рядко/ – в по-закрити места, като обори или други големи постройките за отглеждане на добитък. След 1950 г., в градска среда, тържеството започва да се провежда в салони. В този период, там където не е имало електричество самите салони са се осветявали с газени лампи или със свещи. Самите свещи са се поставяли в тикви, които се изчистват предварително до кора. По средата се пробива дупка, в която се поставя дълга свещ. Тиквата се е украсявала с варак /вид фолио/. При започване на сватбата се е подготвяло специално място, нар. „стая за кафе“, в която са се събирали мъжете гости на сватбата. Петима мъже се определяли за „кафеджии“ /приготвящи и поднасящи кафе/ на мъжете гости и на музикантите.

През втората вечер от сватбата /събота вечерта/ се е провеждал ритуалът „кыйев търашъ“ или „обръсването на младоженеца“. Привечер ергените отивали в дома на младоженеца, обличали го празнично /от бельото до празничните дрехи/. Така облечен, придружен с музика и с приятелите си, той тръгвал към бръснаря, като минавайки по улиците, получавал поздравления от хората. При бръснаря се събирали близки, роднини и приятели. Самото бръснене протичало с много забавления. Когато младоженецът седнел на стола за бръснене около него заставали 2-3 момчета /обикновено близки роднини/ с бродирани кърпи за ръце и свещи. Пред бръснарския салон свирела музика. От време на време от бръснарския салон излизал някой гост с думите „хава да йок, търаш да йок“ /няма музика, няма бръснене/, давал пари на музикантите, за да спрат музиката или да засвирят друга, неподходяща за случая, или да напуснат самото събитие. Така се спирал ритуала. След това излизал друг гост, с думите „хава да бар, търаш да бар“ /има музика, има бръснене/, който давал повече пари на музикантите, за да се върнат или да започнат да свирят подходящата за ритуала музика. Така, отново започвало бръсненето на младоженеца. В същото време в къщата на булката течало забавление с близки, роднини и приятелки /само жени/, което продължавало до посред нощ.

На третия ден се провеждал ритуалът „келин алджълък“ /вземане на булката/. До 60-те години на 20 в. този ритуал се е извършвал с конски каруци, украсени с бродирани хавлии за ръце. В Добрич наричали тези каруци „могедек“. Вземането на булката се е извършвало тържествено с музика и много гости. До 70-те години на 20 в. гостите от страната на младоженеца, пристигнали за този

повод били гощавани в къщата на булката. Когато булката бъдела отведена в новия си дом, се посрещала тържествено от свекър и свекърва и била дарявана от тях с различни дарове. При пристигането си, булката носела и своята зестра /шииз/, която се нареждала на видно за всички място. През това време се провеждали и борбите за мъжете /куреш/. Те също били съпроводени с музика, за да могат мъжете, които не разчитат на себе си, да се включат в борбите, да се забавляват с игри. Мъжът, който ставал победител в борбите, за награда бивал съпровождан до дома си с музика. Вечерта като се стъмни, забавленията продължавали в новия дом на булката, където се събирали основно жените.

На четвъртия ден рано призори, в дома на младоженеца отивали възрастните мъже, събуждали го, водели го на чешма, за да му измият лицето и го връщали отново в дома му. С това приключвала сватбата. След сватбата, свекърът и свекървата канели близки роднини на гости, за да се запознаят с булката. След това родителите на булката канели на гости родителите и близките роднини на младоженеца, за да ги нагостят. Преди да се проведе този обичай булката и съпруга ѝ нямали право да посетят тъщата и тъста. След това родителите на младоженеца канели сватове си и техните близки на гощавка.“

По данни на Гюлтен Билял, жена, икономист от град Русе, на 65 год., туркиня, омъжена за татарин. През 80-90 те години на 20 в. татарската сватба започва да се провежда по следния начин:

„Във вторник роднини, предимно жени, на младоженеца отиват в дома на булката, за да вземат зестрата ѝ. Там биват богато гощавани – задължително първо със супа, след това с 3 вида манджи – бос с овнешка или агнешка яхния и постно зеле, В сряда идват роднините на момичето в къщата на младоженеца и застилат на видно място зестрата на момата, състояща се от бродирани брилянтени нощници, мъжки пижами, кърпи и карета, бродирани на ръка с мъниста от бъдещата булка, комплекти за застилане на легло, покривки за маси, покривала за огледала и газени лампи, плетени на ръка стъпки за пред вратата, наречени „паспас“.

В четвъртък се провежда обичаят „къна“. Събират се жени, роднини на булката и младоженеца и къносват ръцете на бъдещата булка. Пеят песни и се веселят.

В петък вечерта започва сватбата с музика в дома на булката. В събота вечерта се провежда в дома на младоженеца. В неделя се извършва ритуала „вземане на булката“ от дома и. Роднини на младоженеца отиват в дома на булката и я вземат и заедно с нейните роднини продължават веселбата заедно. Характерен обичай за гр. Сливо поле, обл. Русе беше т.нар „бардак“, на който се събираха жени в дома на младото семейство, гощаваха се по описания по-горе начин и всички гости даряваха булката с дарове, необходими за новия й дом, основно домакински принадлежности – тенджери, тави, тигани, лъжици, вилици и пр.“.

Според Неджметин Муртаза, мъж на 53 год., татарин, по професия инженер от град Добрич: „В началото на 21 в. сватбите се провеждат основно в рамките на един ден. Съхранен е само ритуала вземана на булката от дома и веселбата с всички роднини.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременната татарска сватба от град Сливо поле съдържа елементи, свързани с местната народна традиция и заедно с това притежава множество иновативни компоненти. Те са привнесени от съвременни норми или ценности. Под иновация /по Н. Колев/ разбирам самия механизъм на обновяване и привнасяне на нови елементи в народната култура (Колев, Н., 2002).

В план – психологическо време татарската сватба в град Сливо поле следва следните етапи: предсватбени обичаи, същински сватбени обичаи и следсватбени обичаи.

Съществено за традиционната татарска сватба е, че процесите по разрушаване, подмяна и развитие на триединния комплекс протичат много по-бавно от тези при българската традиционна сватба. Т.е. психологическото време, играе ролята на доминанта в цялостният сватбен цикъл. Устойчивостта на обичайно-обредния цикъл се съхранява до към 60-те години на XX век, когато общите социално-икономически промени започват да оказват активно въздействие, както върху цялостната структура, така и върху отделните детайли.

ЛИТЕРАТУРА

Колев, Н. Българска етнография (етнология). VI издание. В. Търново, 2002. [Kolev, N. Balgarska etnografia (etnologia). VI izdanie. V. Tarnovo, 2002.]

Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. БАН, София, 1994. [D. Marinov Narodna vyara i religiozni narodni obichai. BAN, Sofia, 1994.]

Маркова, М. Локални култури и традиции, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2022 [Markova, M. Lokalni kulturi i traditsii, Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”, 2022.]

Генчев, С. Сватбата. Български празници и обичаи, 1987. [Genchev, S. Svatbata. Balgarski praznitsi i obichai, 1987]

Реджеб, А. Танцовият фолклор в турската сватба от южното Лудогорие – история и съвременност, Автореферат, 2019. [Redzheb, A. Tantsoviyat folklor v turskata svatba ot yuzhното Ludogorie – istoria i savremennost, Avtoreferat, 2019.]